

3. ALÁNOK NYUGAT-EURÓPÁBAN¹³⁴⁹

1. GALLIA

Az alánok nyugat-európai szereplésével kapcsolatban vissza kell kanyarodnunk az V. század első éveinek eseményeihez, amelyekkel a korábbiakban már foglalkoztunk. 401-ben az alpesi provinciák súlyos harcokat vívtak a vandálokkal. Talán már ekkor ott voltak velük az alánok. Nem eldöntött kérdés, hogy 402 és 406 között hol tartózkodtak, visszamentek-e keletre vagy foederatiként Nyugat-Európában maradtak. Az sem egyértelmű, hogy az alánok mikor és hol csatlakoztak a vandálokhoz. Még kevésbé tudjuk, mikor és hol csatlakoztak hozzájuk a szvébek. Mindenesetre annyi bizonyos, hogy 406 legvégén együtt indultak el családostól a vandálok, az alánok és a szvébek. Legyőzték a Birodalom határát szövetségesként védő frankokat, majd 407 szilveszterén átkeltek a Rajnán. Kisebb csoportjuk Gallia északi részén, egy másik a Rhône völgyében kalandozott, a főerők pedig délnyugat felé indultak el Galliába. A belharcokkal elfoglalt rómaiak nemigen foglalkoztak velük.¹³⁵⁰ 409-ben ez a kontingens átkelt a Pirenneusokon és Hispaniába ért.¹³⁵¹ A római diplomácia a nyugati gótokat játszotta ki ellenük, jó néhány vandál és alán megsemmisítését érve el. 429-ben pedig a megmaradtak is tovább vonultak Afrikába átadva az Ibér-félszigetet a vizigótoknak.¹³⁵² A hispaniai intermezzo után is megőrződött alán identitás jeleként szokás értékelni, hogy a karthágói barbár államképződmény vezetőjét vandál-alán királynak nevezik a források. Az észak-afrikai kalandnak Belisarius bizánci hadvezér hadjárata vetett véget 533-ban, az itteni alánokról többé nem hallunk.¹³⁵³

A vizigótokkal együtt Dél-Galliába vándorló másik alán csoport 414-ben önállósította magát és elhagyta szövetségeseit. A gótok római nyomásra távozni kényszerültek Hispaniába, az alánok pedig a rómaiak iránt tanúsított lojalitásért cserébe területeket kaptak Toulouse és a Földközi-tenger partvidéke között. Itt ellenőrzésük alatt tartottak több fontos partvidéki utat, köztük a Galliát Hispaniával összekötő Via Domitiát. Az itteni alán jelenlét nyomait vélik felfedezni a dél-franciaországi helynevekben, mint amilyen például az Haute-Garonne-beli Alan vagy az Aude département-ban lévő Alaigne.¹³⁵⁴

Az alánok itt tartózkodásának újabban régészeti nyomait is megismerhettük: Sainte-Livrade-sur-Lot környékén (Aquitania, DNy-Franciaország, Lot-et-Garonne megye), a Lot folyó medrében előkerült és a kutatás által egyöntetűen az alánokhoz kötött, észak-kaukázusi eredetű, kereszt alakban bevágott markolatú, ún. „meót” típusú 2 kardról, illetve törőről van szó. A közlések szerzői óvatosan felvetették, hogy a török azoknak az alánoknak a hagyatéka, akik kétéves galliai jelenlét után 409-ben Aquitanián keresztül

¹³⁴⁹ A kérdés legjobb feldolgozása BACHRACH 1973. – mindmáig alapvető hivatkozási alap, az azóta a témához nyúló szerzők főként az ő eredményeit idézik. A magunk részéről igyekeztünk a minimálisan szükséges információkat közölni, illetve az újabban feltárt tényeket foglaljuk össze.

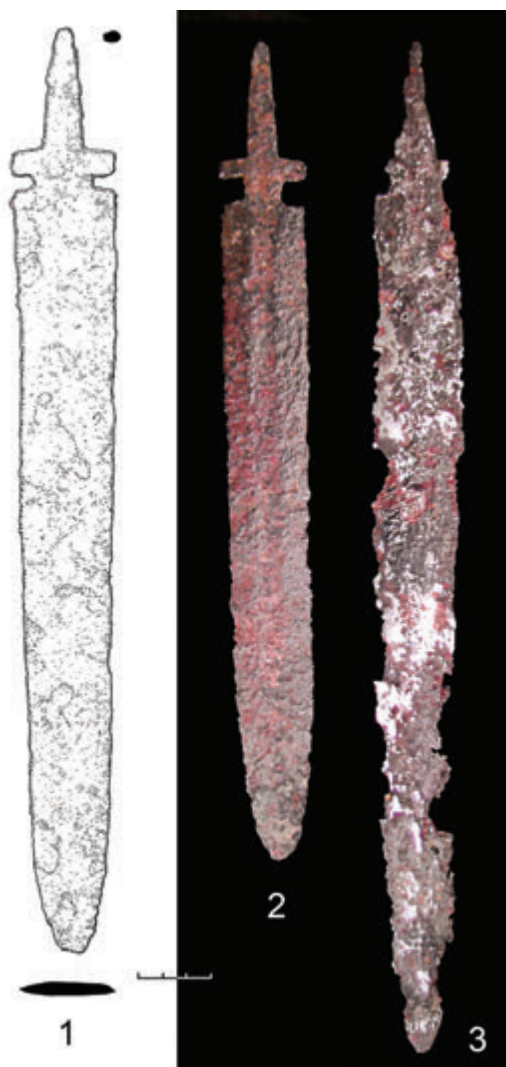
¹³⁵⁰ CZÚTH–SZÁDECZKY–KARDOSS 1957. „Időszámításunk 444. évében [azaz 406-ban], ... az alánok, a szvévek és a vandálok népei átkeltek a Rhenuson [Rajna], Galliára rontottak, a frankokat legázolták, és szakadatlan rohammal egészen a Pirenneusokig jutottak. A hegyerinc segítségével Didymus és Verinianus, egy igen előkelő és befolyásos római testvérpár három éven át távol tartotta őket Hispaniától, így a szomszédos Gallia tartományaiban kóboroltak. De miután ugyanezen fivéreket, akik magánhaderejükkel oltalmazták a Pirenneusok szorosait, önkényuralomra törés gyanúja miatt Constantius Caesar alaptalanul és ártatlanul kivégeztette, az említett népek Hispania provinciára törtek. Időszámításunk 446. évében [azaz 408-ban] a vandálok, az alánok és a szvévek Hispaniát elfoglalva vérengző portyáik során öldököltek és pusztítottak, városokat gyújtottak fel, az élelmet elrabolták, úgyhogy az emberek kínzó éhségükben emberi húst ettek.” (IS.HISP. 71–72.)

¹³⁵¹ Vö. Orosius 418–419-es feljegyzésével: „...Stilicho azokat a számukban és erejükben ellenállhatatlan népeket, akik nemrégiben Gallia és Hispania provinciát alávetették (név szerint az alánokat, a szvébekeket és a vandálokat, a burgundokat ...) rábírta, hogy fogjanak fegyvert.” (OROSIUS ADV.PAG. 7.38.) – saját fordításunk angolból.

¹³⁵² CZÚTH–SZÁDECZKY–KARDOSS 1956. 175.

¹³⁵³ KUZNYECOV 1992. 20.

¹³⁵⁴ BACHRACH 1973. 28–30.

341. kép • Űn. meót típusú, alánokhoz köthető kardok
Franciaország területéről 1–2: Sainte-Livrade-sur-Lot
(GARNIER–DAYNÈS–LEBEDYNSKY 2007. alapján),
3: Flins-sur-Seine (BARAT–SOULAT–GAUDUCHON 2009.
Fig. 3. alapján)

távoztak Hispaniába, egy részük pedig esetleg Bazas városának környékén telepedett le. A lelőhely Exicum (Eysses) gallo-római település közelében fekszik, fontos stratégiai utak kereszteződésében.¹³⁵⁵ Újabban Gallia jóval északabbi részén, Flins-sur-Seine-ben is találtak egy ugyanilyen típusú kardot (régészeti objektumhoz nem köthető, de gallo-római–germán leletkörnyezetből származik) (341. kép).¹³⁵⁶

Galliai források szerint az alánok a 440-es években a Rhône-menti elhagyott területekre húzódtak át, amit ugyancsak alátámasztanak a Drôme département-ban található helynevek (pl. Allan, Alençone). Az itteni alánokra bízta a rómaiak a bagaudák féken tartását és a vizigótok keleti terjeszkedésének megakadályozását.¹³⁵⁷

451-ben a catalanaumi csatában a galliai laetusok és a szarmaták a frankokkal, armoriciaikkal, burgundokkal, szászokkal, ripariakkal és olibrionokkal együtt képezték az egyesült gót–római haderők galliai népi segédcsapatait.¹³⁵⁸

457-ben az alánok részt vettek Maiorianus, az egyik utolsó római császár hispaniai vandál ellenes hadjáratában, ahonnan vereséggel távoztak és Dél-Galliában garázdálkodtak, majd Észak-Itáliába törtek be. Vezetőjüket, Beogart egy Bergamo melletti csatában ölték meg 464-ben. Harcosai részben visszatérhettek Galliába, részben letelepedhettek Észak-Itáliában, ahova már korábban is kerültek szarmaták, majd alánok.¹³⁵⁹

Itáliához hasonlóan Galliában is két iráni hullámmal számolhatunk: a IV. században betelepített alföldi szarmatákkal és az V. század elején érkező alánokkal, akikről már nehezen dönthető el, mennyire képviselték a sztyeppe kultúrát, és mennyire vegyültek közéjük alföldi „öslakos” szarmata rokonaik. Mindkét csoportnak ismerjük helynévi és régészeti lenyomatát. Az előbb már említett alán népnévből eredeztethető

¹³⁵⁵ GARNIER–DAYNÈS–LEBEDYNSKY 2007., LEBEDYNSKY–GARNIER–DAYNÈS 2007.

¹³⁵⁶ BARAT–SOULAT–GAUDUCHON 2009. A franciaországi kard publikációkra Iaroslav Lebedynsky hívta fel figyelmünket, amit köszönünk.

¹³⁵⁷ BACHRACH 1973. 31–33.

¹³⁵⁸ IORD. XXXVI.191.

¹³⁵⁹ A szarmaták itáliai betelepítésére ld. a III.5.4. fejezetet! BACHRACH 1973. 31–33.

toponímia (például Alaincourt, Alagne, Alain) ugyanúgy kimutatható Franciaország-szerte, mint a szarmatákhoz (például Sarmasia, Sermoise, Sarmace, Sarmeses) kapcsolható elnevezések.¹³⁶⁰

Minden jel szerint Galliában néhány nemzedéken belül az alánok beépültek a továbbélő gallo-római arisztokráciába. Ez annál is furcsább, mivel – ellentétben az ariánus gótokkal – úgy tűnik, hogy ekkor még nem vették fel a kereszténységét (Claudius Marius Victor V. századi helyi költő az alánokkal kapcsolatban azt írja, hogy az istenek helyett őseiket tisztelik).¹³⁶¹

A Reims–Fosse Jean Fat-i sírban egy krími és alsó-Dnyeper-vidéki analógiákkal rendelkező, tamga díszes szarmata tükörcsüngőt találtak (342. kép 2.). A leletet a IV. század végére – V. század első felére keltezhető lemezes fibula kísértte. A lelőhely a Reims és Amiens közötti területről származik, ahonnan a Notitia Dignitatumban szarmatákra vonatkozó utalást ismerünk: *praefectus Sarmatarum gentilium, inter Renos et Tambianos provinciae Belgicae secundae*.¹³⁶² Hasonló típusú szarmata tükör ismert az alsó-Rajna-vidéki Krefeld–Gellep temetőjéből, egy IV. század második felére keltezett sírból (342. kép 3.),¹³⁶³ és egy díszítetlen, de tipikus sztyeppei, középen függesztővel ellátott tükör töredéke került elő a svájci Saint-Sulpice-ből (342. kép 1.).¹³⁶⁴ A tükrös sírok esetében még a hun kor előtti szarmata betelepítések nyomaira gyanakodhatunk.

Itt még egy ugyancsak császárkori leletegyüttesről (pénzek alapján IV. század közepe – második fele) kell szólnunk, mely a maga nemében azért egyedülálló, mert – míg az eddig felsoroltak inkább sztyeppei analógiákkal rendelkeznek – ez esetben a magyar Alföldről származónak tűnő népeességre (is) gondolhatunk. Pont-sur-Yonne az északkelet-franciaországi lelőhely neve (Bourgogne-Franche-Comté régió). Itt egy

342. kép • Szarmata jellegű leletek (tükrök) Nyugat-Európában 1: Saint-Sulpice (Svájc) (KOUZNETSOV–LEBEDYNSKY 2005. 100. alapján); 2: Reims–Fosse Jean-Fat (KAZANSKI 1986. Fig. 2. alapján); 3: Krefeld–Gellep (Alsó-Rajna-vidék) (PIRLING 1993. Abb. 9. alapján)

¹³⁶⁰ KOVALEVSKAJA 1993.

¹³⁶¹ MAR.VIC. Aleth. 3.189–193.

¹³⁶² KAZANSKI 1986., KAZANSKI 1993. 176. Fig. 3., NOT.DIGN. Occ. XLII.67.

¹³⁶³ PIRLING 1988., PIRLING 1993. 112. Abb. 9.

¹³⁶⁴ KOUZNETSOV–LEBEDYNSKY 2005. 100.

343. kép • A W alakú díszeket a kutatás igyekszik az alánokhoz kötni. Ilyenek kerültek elő a többi között
 1: a krími Lucsisztojében (a szerzők fotója), 2: a magyarországi Regölyben (BÓNA 1991. Taf. 15. alapján) vagy
 3: a franciaországi Airanban (L'OR 2000. Kat.12.1. és 6. alapján)

gallo-római temetőn belül körülhatárolt sírcsoportról van szó, melynek leletei közül a sokszögű karneol-, bikónikus kis kék üveggyöngyökből fűzött láncok, a fibulák stb. együttese egyértelműen a hazai szarmata anyagainkat idézi. Ráadásul ezen a területen a Notitia Dignitatum tud szarmata betelepítettekről (praefectus Sarmatarum gentilium, a Chora Parisios usque). A publikáló a barbár eredetet kiemeli, de ő inkább germánokra gondol, megjegyezve, hogy további hasonló együttesek is léteznek.¹³⁶⁵ Ennek a csoportnak beható vizsgálata és értékelése a jövő feladatai közé tartozik.

Későbbi eseményekre utalhat, hogy Alsó-Normandiában sikerült kimutatni egy V. századi barbár – részben alánokkal összekapcsolható – harcos lelethorizontot, amely mind antropológiailag, mind (erősen Duna-vidéki kötődésű) leletanyagában eltér a helyi késő római lakosságtól.¹³⁶⁶ Ugyanezen a vidéken a Saint-Martin-de-Fontenay-i temető és az „airani” kincs (Moult) lemezes fibula viselete Duna-vidéki divatot tükröz, az airani „hercegnő” diadémja ugyanakkor a krími Lucsisztoje gót-alán temetőjében talált csaknem pontos analógiára (343–344. kép). Ezeket a leletgyütteseket Christian Pilet az ún. litus saxonicum (a tengerpartról érkező támadások kivédésére épített vonal) mentén elhelyezkedő fegyveres sírok köréhez kapcsolja.¹³⁶⁷ Természetesen nehezen dönthető el a „szász partot” védő barbárok etnikuma, de legalábbis az airani polikróm díszes, aranyflitteres, sztyeppei szarmata ízlést közvetítő viselet alapján ott voltak közöttük a szarmaták/alánok, akik bőséggel kivették részüket a hun alattvalók egységesülő dunai divatjának formálásában.

344. kép

- A lucsisztojei diadém rekonstrukciója, valamint az airanival rokon fülbevaló (HAJREDINOVA 2002. risz. 10., illetve AJBABIN–HAJREDINOVA 2008. risz. 26: 1–3. alapján)

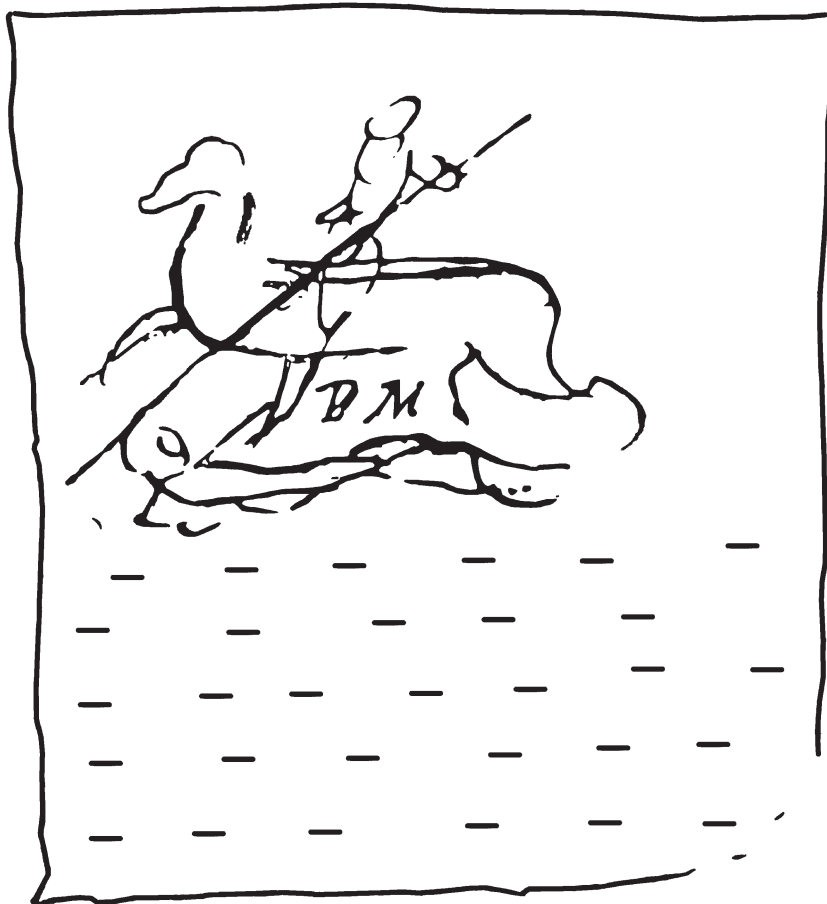
¹³⁶⁵ DELOR-AHÜ–KASPRZYK 2009., NOT.DIGN. Occ. XLII.66.

¹³⁶⁶ PILET ET AL. 1993.

¹³⁶⁷ PILET 1995., PILET 2001.

2. BRITANNIA

A szarmaták nyugat-európai jelenlétének fontos állomása Britannia. Cassius Diotól származik az a sokat idézett passzus, amely szerint a markomann háborúkat lezáró békeszerződés egyik pontja alapján a császár 5500 jazig lovast küldött Britanniába.¹³⁶⁸ Jelenlétüknek a Birodalom északi határánál több régészeti – és talán epikus – nyoma is van. Jelenleg összesen 6 római felirattal rendelkezünk, amelyeket szarmatákkal hoznak összefüggésbe. A kősztelék egy része vagy a feliratban utal szarmata egységre (numerus equitum Sarmatarum stb.), vagy az ábrázolás alapján (sárkányos zászló, hosszú lándzsa, pikkelypáncél) (243. kép 3.) asszociálható szarmata katona. A feliratok közül 3 Ribchesterből (Bremetennacum) származik (345. kép). Ez a római tábor a szigetország északi részén, egy – már a római korban is fontos – út mentén fekszik, valószínűleg folyamatosan lovas katonaság állomásozott itt. Egy 238–244-ből származó felirat szerint ezek egyike volt a numerus equitum Sarmatarum Bremetennacensium. A IV. században a Notitia Dignitatum alapján a numerusból cuneus Sarmatarum lett. Mellettük a könnyű lovas, nyugat-európai fegyverzetű ala Asturum állomásozott. A ribchesteri tábor mérete alapján egy 500 fős alát feltételezhetünk. I.A. Richmond szerint ez arra utal, hogy a szarmatákat kisebb – nyilván ugyancsak 500 fős – hadtestekben szórták szét a határvidék különböző pontjain. A létszámadatból kiindulva 11 alakulattal számolhatunk, a feliratok alapján csupa kiegészítő egységről lehetett szó. A Notitia Dignitatum említi Morbiumot, egy további erődöt, ahol cataphractariusok szolgáltak. Ezek a katonák Richmond szerint ugyancsak a szarmaták leszármazottai lehettek.¹³⁶⁹

345. kép • A britanniai szarmata jelenlét bizonyítéka a Ribchesterben talált sírkő. Felirata: D(IS) M(ANIBUS) I [... DE(?)C(URIO)] AL(AE) SARMATA[RUM]. Az ellenség alakja alatt a rajz alapján ki van pontozva a szöveg, amely egyes olvasatok szerint: GAL : SARMATA . GAL : (WRIGHT-RICHMOND 1955. Nr. 595., illetve <http://romaninscriptionsofbritain.org/inscriptions/595> alapján, 2016. október 15.)

¹³⁶⁸ DIO LXXI.6.

¹³⁶⁹ RICHMOND 1945. 15., 18.

Talán az egyik ilyen egység tárgyi hagyatékához tartozhatott a Chester mellett (a Hadrianus falnál) előkerült cataphractarius lópáncélból származó szemellenző. A chesteri táborban előkerült néhány gyöngyöt ugyancsak a szarmatákhoz szokás kapcsolni,¹³⁷⁰ és valóban az Alföld császárkori anyagában lelhetők fel analógiáik. További gyöngy- és fémeleteket említ a kérdést legutóbb összefoglaló Sandra Rowntree.¹³⁷¹

3. SZARMATÁK AZ ARTUR-CIKLUSBAN?

A szarmaták/alánok nyugat-európai jelenlétének egyik – az utóbbi időben sokat tárgyalt – nyoma az Artur király-ciklus egy sor eleme, amelyeknek párhuzamait a kaukázusi Nart eposzban és Hérodotosznál találjuk meg. (Ilyenek például az igazmondó csésze, a hatalmat adó, kőbe zárt kard motívumai stb.) Helmut Nickel nyomán Scott Littleton és Linda Malcor britanniai szarmata segédcsapatok, illetve a galliai alánok hatásának tulajdonítják azokat az iráni epikus elemeket, amelyek az Artur-történetek közvetítésével áthattották gyakorlatilag az egész nyugat-európai mondavilágot.¹³⁷² Ezeknek különleges magyar vonatkozásaival Makkay János foglalkozott több munkájában.¹³⁷³ A magunk részéről egyelőre nem látjuk maradéktalanul alátámasztottnak Littletonék elméletét, amely Artur hagyományosan elismert „keltaságát” kétségbe vonva szarmatának képzelel el a kora középkori britanniai királyt. Ahhoz azonban véleményünk szerint nem fér kétség, hogy az irániak több nyugat-európai rétege otthagya nyomát mind a szellemi kultúrában, mind a hadművészetben, és nem tartjuk túl merésznek azt az elképzelést sem, hogy a középkor nehézpáncélos lovagi kultúrája valahonnan a késő császárkor – kora népvándorláskor szarmatáitól/alánjaitól veszi eredetét (243. kép 1. és 346. kép).¹³⁷⁴

346. kép • Sárkányos zászló a Bayeux-i szőnyegen
(GRAPE 1994. 164. alapján)

¹³⁷⁰ SULIMIRSKI 1970. 176. Fig. 66.

¹³⁷¹ ROWNTREE 2011. Köszönjük, hogy a kéziratban lévő dolgozatot tanulmányozhattuk és idézhetjük!

¹³⁷² NICKEL 1975., LITTLETON–MALCOR 2005.

¹³⁷³ MAKKAY 1996., MAKKAY 1998B. – mindkettő a korábbi irodalommal.

¹³⁷⁴ A szarmata örökség egyik kézzel fogható jele a Bayeux-i szőnyegen megjelenő sárkányos zászló, amelynek szarmata gyökereit Közép-Ázsiától a Brit-szigetekig megfigyelhetjük ábrázolásokon és tárgyasult formában egyaránt (MAKKAY 1996.).